

השר לענייני תפוצות
חברה וירושלים

הדו"ח הגלובאלי הראשון על השבת רכוש יהודי 1952-2004

מוגש

לשר נתן שרנסקי

יו"ר ועדת השרים להשבת זכויות ורכוש יהודי

על-ידי

ועדת ההיגוי להשבת זכויות ורכוש יהודי

אפריל 2005

ירושלים

5.4.2005

לכבוד

מר נתן שרנסקי

השר לענייני תפוצות וירושלים

יו"ר ועדת השרים להשבת זכויות ורכוש יהודי

הנדון: הדו"ח הגלובאלי הראשון על השבת רכוש יהודי (1952-2004)

בהתאם להחלטת ממשלה מס' 1250 מיום 28.12.2003 סעיף א(5): "להטיל על ועדת ההיגוי בנושא השבת זכויות ורכוש יהודי, להכין תוך שישה חודשים, ואחר-כך אחת לשנה, דו"ח שנתי כולל בנושא השבת רכוש יהודי, אשר יגובש וידון בועדת ההיגוי ויבא לדיון בפני ועדת השרים. הדו"ח יכלול את הנעשה בנושא בישראל ובמדינות העולם השונות וירכז את הדו"חות של המדינות ושל הארגונים העוסקים בנושא."

ובהתאם להחלטת ממשלה הר/2 מיום 18.1.2004, סעיף 3: "בהמשך לסעיף א(5) בהחלטת הממשלה הנ"ל, נציג השר נתן שרנסקי יכין את הדו"ח הראשון ויביאו לדיון בועדת השרים בתוך שישה חודשים, לאחר שיידון בועדת ההיגוי."

אני מתכבד להגיש לך את הדו"ח הגלובאלי הראשון על השבת רכוש יהודי. התפקיד היוצא דופן בחיבור ותמצות הדו"ח ארך יותר מהמצופה, מאחר והנחנו יסודות לדו"חות הבאים אחריו. מאחר וזהו דו"ח ראשון מסוגו, נודה על הערות והצעות לשיפורים שניישם אותן בדו"חות הבאים.

ברצוני להודות לכל אלה שהשתתפו בחיבור הדו"ח אשר ללא הערותיהם, עזרתם, ודבקותם במטרה, הדו"ח לא היה בעל הרמה הגבוהה והעומק הראוי, כפי שאכן יצא (ראה רשימה מצורפת).

בברכה

אהרון מור

יועץ בכיר להשבת זכויות ורכוש יהודי

יו"ר משותף של ועדת ההיגוי להשבת זכויות ורכוש יהודי

העתק:

חברי ועדת ההיגוי להשבת זכויות ורכוש יהודי ומוזמנים קבועים -

מר נמרוד ברקן, יו"ר משותף של ועדת ההיגוי להשבת זכויות ורכוש יהודי, מנהל חטיבת תפוצות ודתות, מ.החוץ

מר אורן הלמן, יועץ לשר, משרד האוצר

ד"ר שביט מטיאס, המשנה ליועץ המשפטי לממשלה, משרד המשפטים

מר ישראל שוורץ, סגן מנהל כללי, משרד השיכון

מר בובי בראון, יועץ ליו"ר הסוכנות היהודית לישראל

תמצית מנהלים

- הכול החל בשנאה של יהודים בגלל שהם יהודים, ונגמר בחוסר הצדק הגדול בהיסטוריה האנושית, השמדה של ארבעה מיליון יהודים, גברים ונשים, והשמדה של שני מיליון ילדים יהודים, ותשעה מיליון יהודים ששורשיהם נעקרו, עברם נמחק, ורכושם נשדד.
- אירוע המקור להשבת רכוש יהודי הוא השואה, שנבעה מגרמניה הנאצית. התוצאה של השואה, היא נזק חומרי יהודי בתחומים של רכוש יהודי פרטי, רכוש יהודי ציבורי ואוצרות תרבות יהודיים.
- היועץ המשפטי לממשלה (כיום שופט בית המשפט העליון, אליקים רובינשטיין) המליץ בשנת 1999 לראש הממשלה לחבר דו"ח כולל על השבת רכוש יהודי. הממשלה אמצה את המלצתו זו, כשהחליטה להקים את ועדת השרים להשבת זכויות ורכוש יהודי.
- היה זה אתגר בלתי רגיל, לחבר דו"ח תמציתי על נושא כל כך רחב. לעומת זאת, הרבה נושאים מצריכים מחקר נוסף. לכן דו"ח זה מתמקד בעיקרו בנזק החומרי היהודי בשואה, בתהליכים שהובילו את השבת הרכוש היהודי, בנושאים שנתרו לטיפול והם בלתי גמורים. בנספחים פורטו הפעילויות שנעשו.
- דו"ח זה הנו ראשון מסוגו. מדוע דווקא עכשיו? בתקופה הראשונה שלאחר השואה, ניצולי השואה היו עסוקים לחזור לחיים נורמאליים, לצאת מבור התחיתות של מחנות ההשמדה, להקים משפחות חדשות, ולהשתתף במאבק להקמתה של מדינת ישראל. לאף אחד לא היה זמן לעסוק בנושאים חומריים, ובכל מקרה היה חוסר נכונות כללית לעסוק בנושא. כשיזכרונות השואה עדיין טריים בזיכרון והפצעים עדיין מדממים – מי יכול היה לדבר על שואה ורכוש באותה נשימה?
- בשנות התשעים, כחמישים שנה לאחר תום מלחמת העולם השנייה, ארכיונים רבים נפתחו בפני חוקרים וזה הוביל למחקרים שפורסמו, דבר שפתח את הדיון הציבורי בנושאים אלה.
- הנכסים של תשעה מיליון מיהודי אירופה נשדדו ונהרסו. תכולת דירות, בתים, נדל"ן, חשבונות בנק מסחריים ופרטיים, השקעות, סימני מסחר, פוליסות ביטוח, חפצים אישיים, השקעות בזהב, בחשבונות בנקים, בני"ע, במט"ח, באבנים יקרות, תכשיטים, אוצרות אמנות, וחפצי ערך אחרים - כל אלה נשדדו.
- עו"ד Stuart Eizenstat, שנתמנה על ידי הנשיא קלינטון כשליחו המיוחד לנושא הרכוש השדוד בשואה, העריך בסוף 1998 כי שווי הנכסים היהודיים השדודים הנו 145 מיליארד דולר, במחירי אותה שנה (150 מיליארד דולר במחירי היום). הכוונה לרכוש שדוד בלבד ולא לנזק החומרי היהודי הכולל בשואה.

- הנזק החומרי היהודי בשואה מוערך ב – 230 עד 320 מיליארד דולר (במחירי 1997), וכולל: רכוש יהודי שדוד, הפסד הכנסות ליהודים, „שכר שלא שולם לעובדי כפייה יהודים.
- על פי הערכות שנעשו – לא יותר מ-20% מכלל הנכסים היהודיים השדודים על סוגיהם – פרטיים וקהילתיים – הושבו לאחר השואה. הרכוש הקהילתי היהודי מוערך בלא יותר מ – 5% מכלל הנכסים היהודיים השדודים, ועדיין רק חלק קטן ממנו אכן הושב.
השבת רכוש פרטי הוא החוליה החלשה ביותר, ויש עוד הרבה מה לעשות בנושא זה.
- למרות שבערך שמונה מיליארד דולר של תשלומים חד-פעמיים סוכמו בהסכמים שנחתמו בין השנים 1998 עד 2001 (חלקם ללא-יהודים), זהו חלק קטן בלבד מהנזק החומרי היהודי בשואה. חלק מאלה עמם נחתמו ההסכמים, אבדו את חזון המסר המוסרי בנושא זה וממשיכים לעשות רק את המעט ההכרחי ולא יותר.
- בתחילת 2004, חיו 1,092,000 ניצולים בעולם, כולל ניצולים מצפון אפריקה ומדינות במזרח התיכון, שהיו בשליטתם של הנאצים או בעלי בריתם (מתוכם 508,000 בישראל, 183,700 במדינות ברית המועצות לשעבר ובמזרח אירופה, 184,700 בצפון אמריקה, ו – 216,200 במדינות אחרות).
- יש אבוד של המומנטום בטיפול באלפי ניצולי שואה מבוגרים, שכ – 10% מהם נפטרים מדי שנה בשנה. כל עיכוב בהפעלה של ההסדרים וההסכמות, בהתגברות על הבעיות ובחלוקת הכספים, הם לא סתם עוד מכשול ביורוקראטי – אלא זהו ההבדל בין סגירה מכובדת של תקופה טרגית בחייהם של ניצולי השואה, לבין התחושה המתמדת של מניעת העשייה של צדק. ההבדל בין הספקת צרכים לעת זקנה – לבין סבל בלתי נסבל.
- זה יהיה נכון וצודק שכל מה שהיה שייך לעם היהודי, ישוב לעם היהודי.
- אלה היו היהודים, שהיו הקורבנות העיקריים בשואה. מאחר שאת המתים לא ניתן להקים לתחייה, יש לעשות כל הניתן על מנת לסייע לניצולי שואה ולדורות הבאים של העם היהודי. ויש עוד הרבה מה לעשות על מנת להשיג מעט צדק עכשיו, לניצולי השואה וליורשיהם. כל מה שאפשר לעשות על מנת לסייע לניצולי השואה ולדורות הבאים של העם היהודי, צריך להיעשות עכשיו. כל מה שיכול להיעשות לחינוך ולזיכרון השואה, צריך להיעשות עכשיו. זוהי הדרך היחידה להשיג מעט צדק עכשיו.
- נושא קביעת הערך המעודכן של הרכוש הוא חיוני. הערך ההיסטורי מלפני מלחמת העולם השנייה, איננו רלבנטי כיום. עבודה יסודית נעשתה בקביעה מחודשת של ערכן של פוליסות הביטוח מתקופת השואה. הניסיון שנצבר שם, יכול לשמש כמודל לקביעת ערך מעודכן של סוגים אחרים של נכסים.

- יש צורך דחוף ברישום רכוש יהודי, במסד נתונים מרכזי שימשם לזיכרון לדורות הבאים על המורשת היהודית באירופה לפני מלחמת העולם השנייה.
- השבת רכוש יהודי כיום, יכולה להצליח רק במידה וינקטו אמצעים חוקיים יוצאי דופן. ברוב המדינות נחוצה נאשיות חקיקה מיוחדת, שהיא פשוטה, ושניתן ליישמה במהירות. רק אמצעים בלתי רגילים, יאפשרו להביא לגמר נושאים של השבת רכוש יהודי.
- יש צורך במעקב אחר החלטות שהתקבלו של בוועידות בינלאומיות בנושא, ובמעקב אחר המלצות של ועדות לחקר התנהגותן של אומות בתקופת השואה. במספר מדינות ההתקדמות ביישום היא איטית ביותר.
- עו"ד Stuart Eizenstat, ששימש בזמנו כנציגו של נשיא ארה"ב לנושאים הנובעים מהשואה, הציע בתזכיר לבית המשפט האמריקאי הדין בכספי הבנקים השוויצריים, לבחון ארבעה מקורות של כספים הנובעים מהשבת רכוש יהודי, ולתאם את החלוקה שלהם מתוך ראייה כוללת. הצעה זו, יכולה לשמש בסיס לחשיבה רחבה שהיא הכרחית על מנת לסייע לניצולי שואה, לסייע לחינוך ולזיכרון השואה, ולהבטיח הן המשכיות יהודית והן את עתידו של העם היהודי.
- נעשו מספר ניסיונות להקים את קרן עתיד העם היהודי והשואה, ולהפקיד בה כספים מהשבת רכוש יהודי וכספים ללא יורשים. הניסיונות נעשו באמצעות הצעות חקיקה בכנסת וברישום של ארגון ללא מטרת רווח, שהופקד בידי הקונגרס היהודי העולמי. ניסיונות אלו עדיין לא מומשו.
- ישנם הרבה נושאים לא גמורים, ביניהם נושאים גדולים בתחום האמנות, הנדל"ן ופוליסות ביטוח. בנוסף לכך, ישנן לפחות 20 מדינות עם נושאים לא גמורים ביניהן ישראל וארה"ב: אוסטרליה, בוסניה, בולגריה, קרואטיה, צ'כיה, גרמניה, יוון, הונגריה, איטליה, ליטא, לטביה, פולין, סרביה ומונטנגרו, סלובקיה, רומניה, מדינות ברית המועצות לשעבר, שוודיה, אוקראינה והוותיקן.
- רשימת הנושאים הבלתי גמורים בדו"ח הקיים איננה מלאה ואיננה ממצה. דרוש מחקר נוסף ליצירה של רשימה מלאה של נושאים בלתי גמורים.
- יש צורך בדו"ח מאוחד בכל מדינה ומדינה ולכך נחוץ מחקר נוסף.
- הדו"ח מתאר מה נעשה עד היום, מה נמצא בתהליך עשייה ומפרט נושאים שעלו על הפרק לאחר השואה. כמו כן כלולות בנספחים פעולות שבוצעו.
- על מנת למנוע שואה נוספת, יש חובה לעסוק במרץ בנושאים כגון: הכחשת השואה, אנטישמיות, חינוך וזיכרון השואה, ומעקב אחר יישום הדו"חות על מעשיהן של אומות בתקופת השואה.

- מדיניות ועקרונות תוכנית העבודה חמש שנתית, ותוכנית עבודה חמש שנתית בנושא השבת זכויות ורכוש יהודי הוכנה עוד במרץ 2004, והועברה לעיונם של הארגון היהודי העולמי להשבת רכוש (איל"ר) ושל מרכז הארגונים של ניצולי השואה בישראל, לפני הבאתם לאשור של ועדת השרים להשבת זכויות ורכוש יהודי. העיקרון המנחה היה סגירת פרק, בכמה שיותר נושאים הקשורים להשבת רכוש יהודי כל עוד הדור הראשון של ניצולי השואה בחיים.
- לאחר שועדת השרים תאשר את המדיניות ועקרונות תוכנית העבודה, ואת תוכנית העבודה, יש להכין תוכנית עבודה שנתית לכל שנה ושנה, ולהביאה לדיון והסכמה עם הגופים והארגונים הנוגעים בדבר, בישראל ובחו"ל.
- חלוקת העבודה בתוכנית העבודה השנתית עדיף שתעשה על פי היכולות של המשתתפים לקדם סגירת פרק בנושאים שעל סדר היום.

תודות

(בסדר א'-ב')

עו"ד סטיוארט איזנשטט (Stuart E. Eizenstat), משרד עורכי הדין Covington & Burling, וושינגטון

פרופ' מייקל בזילר (Michael J. Bazylar), ביי"ס Whittier למשפטים, קליפורניה

מר הרברט בלוק (Herbert Block), גוינט, ניו-יורק

עו"ד פול ברגר (Paul Berger), משרד עורכי הדין Arnold & Porter, וושינגטון

עו"ד ג'וליוס ברמן (Julius Berman), ועידת התביעות, ניו יורק

מר אריה גרין, לשכת השר לענייני תפוצות וירושלים

פרופ' סרגיי דהלה-פרגולה, המכון לתכנון מדיניות עם יהודי, ואוניברסיטה עברית, ירושלים

מר סידני זבלודוף (Sidney Zab Ludoff), וושינגטון

הרב ד"ר ישראל זינגר, הקונגרס היהודי העולמי, ועידת התביעות, איל"ר, ניו יורק

עו"ד צבי טל, חטיבת תפוצות ודתות, משרד החוץ

פרופ' יחזקאל דרוור, המכון לתכנון מדיניות עם יהודי, ירושלים

ד"ר לורנס וינבוים, מכון הקונגרס היהודי העולמי, ירושלים

מר משה זנבר, ועידת התביעות, ישראל

מר ראול טיטלבוים, מרכז הארגונים של ניצולי השואה בישראל

עו"ד גדעון טיילור (Gideon Taylor), ועידת התביעות, ניו-יורק

עו"ד הילה טנא, היחידה להסכמים בינלאומיים ותביעות בינלאומיות, משרד המשפטים

עו"ד קנט ילוביץ (Kent Yalowitz), משרד עורכי הדין Arnold & Porter, ניו יורק

עו"ד יעל כהן, לשכה משפטית, משרד ראש הממשלה

ד"ר יעקב לזוביק, יד ושם, ירושלים

גבי חנה לסינג (Hanna Lessing), הקרן האוסטרית, וינה

מר סלאי מרידור, הסוכנות היהודית לישראל, ירושלים

ד"ר ג'ין סופר (Gene Sofer), The Susque Hanna Group, וושינגטון

מר רומן פולנסקי, יועץ בכיר לשר שרנסקי

מר רותם פלג, אגף התקציבים, משרד האוצר

מר נוח פלוג, מרכז הארגונים של ניצולי השואה בישראל, ירושלים

פרופ' רון צוויג, אוניברסיטת תל-אביב

עו"ד אריה צוקרמן, יד ושם, ירושלים

מר רומן קנט (Roman Kent), התאחדות ניצולי השואה בארה"ב, ניו יורק

מר מייקל שניידר (Michael Schneider), איל"ר

מר אלי שפניץ, איל"ר, ירושלים

פרופ' גבי שפר, האוניברסיטה העברית